

УДК 330.189

УКРАЇНСЬКІ ЕКОНОМІСТИ ХІХ СТОЛІТТЯ ПРО ПРЕДМЕТ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

В.М. Харечко

В статті аналізуються погляди Т. Степанова, І. Вернадського, М. Бунге, М. Вольського, А. Антоновича, Г. Цехановецького на предмет політичної економії. Автором сформульований висновок про те, що в розумінні предмета політекономії українські вчені ХІХ ст. виділяли такі його риси, як економічні закони, суспільний характер економічних процесів, історичний та соціальний аспекти, гуманізм економічної науки.

В статті аналізуються взгляды Т. Степанова, И. Вернадского, Н. Бунге, М. Вольского, А. Антоновича, Г. Цехановецкого на предмет политической экономии. Автором сформулирован вывод о том, что в понимании предмета политэкономии украинские ученые XIX в. прослеживали такие его черты, как экономические законы, общественный характер экономических процессов, исторический и социальный аспекты, гуманизм экономической науки.

Розвиток України як незалежної держави значно посилив інтерес суспільної свідомості до вивчення історичної спадщини власного народу. Особливо нагальною є потреба вивчення історії економічної думки України. Це зумовлено тим, що кардинальне оновлення та розвиток економічної науки значною мірою залежить від знання історії й осмислення її уроків.

Наша увага буде зосереджена на розумінні предмета політичної економії українськими економістами XIX століття, зокрема тими, які викладали в українських університетах (Харків, Київ, Одеса).

Як справедливо твердить відомий український економіст з США І. Коропецький, економічна наука в Україні в XIX ст. була досить добре розвинута. В українських університетах вироджувалися курси політичної економії, які викладали висококваліфіковані фахівці. Звертались до визначення предмета політекономії Т. Степанов (1795 – 1847), І. Вернадський (1821 – 1884), М. Бунге (1823 – 1895), М. Вольський (1834 – 1876), А. Антонович (1848 – 1917), Г. Цехановецький (1833 – 1898).

Розуміння предмета політичної економії в дусі класичної школи характерне для Т. Степанова та І. Вернадського. Т. Степанов, професор Харківського університету, вважав, що політична економія відкриває природні історичні фактори багатства, показує, як воно накопичується в суспільстві, розподіляється і споживається. Водночас учений підкреслював необхідність посилення соціального аспекту політичної економії. Т. Степанов розумів відмінність політичної економії від галузевих економічних наук, які досліджують поодинокі предмети фізичного життя, зокрема, як здійснюється торгівля, як виробляються мануфактурні вироби, як добуваються ресурси землі. Таке розуміння відмінностей між політичною економією та галузевими науками для 30–40-х років XIX століття свідчило про оригінальність наукових ідей Т. Степанова.

Професор Київського університету І. Вернадський уже у своїх перших працях з політичної економії ставив перед собою завдання дати наукове визначення предмета політичної економії. Вчений вважав, що головним для економічної науки є те, щоб показати дію економічних законів, під якими розумів "природні закони виробництва", котрі є вічними і незмінними й "не підлягають сваволі влади". При цьому І. Вернадський наголошував, що економічні закони проявляються в усій своїй силі скрізь, де існують праця й обмін. Тобто, політична економія займається дослідженням товарного виробництва. Він порівнював існуючу економічну науку з тілом людини, маючи на увазі органічний зв'язок між його окремими частинами: неможливо вивчити якусь ділянку в ізоляції від інших.

Подальшим кроком у розумінні предмета політичної економії були ідеї М. Бунге, А. Антоновича, М. Вольського і Г. Цехановецького. Ці вчені особливу увагу звертали на суспільний характер економічних процесів. Так, М. Бунге під предметом політичної економії розумів "дослідження суспільної сторони господарських явищ і законів, яким ці явища підпорядковані". Причому законам суспільного виробництва підпорядкована і сфера розподілу.

Мабуть, найбільше серед українських економістів XIX ст. зосереджував увагу на предметі політекономії професор Новоросійського (м.Одеса) університету М. Вольський. Учений детально аналізував і критикував визначення предмета політичної економії такими західноєвропейськими економістами, як Сей, Сісмонді, Шторх, Бастіа. Зокрема, він заперечував проти перенесення предмета політичної економії зі сфери виробництва у сферу обміну, як це робив Бастіа. На думку М. Вольського, предметом політичної економії має бути праця "з суспільної точки зору", яка охоплює як матеріальну, так і духовну діяльність. У той же час особливо наголошував на тому, що політична економія є наукою про людину та її діяльність, спрямовану на задоволення матеріальних і духовних потреб. Подібним було розуміння предмета політичної економії і в працях А. Антоновича. Вчений визначає політекономію як науку про "суспільний елемент у діяльності людей, спрямований на задоволення як духовних, так і матеріальних потреб". Користуючись сучасною науковою термінологією, можна підкреслити, що таким чином акцентувалась увага на гуманістичному характері економічної науки.

На необхідності історичного підходу до економічних явищ наголошував Г. Цехановецький, професор Київського, а пізніше Харківського університету. За Г. Цехановецьким, на економічне явище слід дивитися "не в даний момент, а в усій повноті його історичного розвитку". Це потрібно тому, що в суспільстві "жодне явище не існує ізольовано в якийсь певний момент, але уособлює результат минулого та передмову майбутнього". Він заперечував ізольований аналіз економічних явищ, висував ідею про те, що

кожне явище економічного життя треба вивчати в його часових і причинних зв'язках. Такі ідеї, висунуті в 60-і роки, фактично відповідали поглядам нової історичної школи, проголошеним децю пізніше.

Отже, у розумінні предмета політичної економії українські вчені XIX ст. виділяли такі його риси, як: природно-економічні чинники, економічні закони, суспільний характер економічних процесів, історичні та соціальні аспекти, гуманізм економічної науки.

Наш, досить стислий, аналіз уявлень українських економістів XIX ст. про предмет політичної економії свідчить, що їхні погляди відповідали світовому рівневі економічних ідей того часу і мали велике майбутнє. Доцільним і актуальним є подальше вивчення теоретичної спадщини цих учених.

1. Бунге М.Х. Основания политической экономии. К., 1870. С. 11–12. 2. Горкіна Л.П. Нариси з історії політичної економії в Україні (остання третина XIX – перша третина XX ст.). К., 1994. С. 17 – 55. 3. Коропецький І.С. Українські економісти XIX століття та західна наука. К., 1993. С. 22 – 49.